

ПРИЛУЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ЦІННОСТЕЙ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ

У сучасних умовах важливим є прилучення школярів до цінностей народної культури. Зважаючи на значну часову віддаленість функціонування народної культури від безпосередньої життєвої практики дітей, доцільними є її театралізація, організація дитячих народознавчих театрів. Такі театри повинні ґрунтуватися на творчій трансформації народної спадщини відповідно до соціально-культурних потреб нашого часу, на відображенні її основних ідей, що є принципово важливими для покращення духовно-моральної атмосфери сьогодення.

Засвоєння дітьми та молоддю вироблених загальнолюдською культурою цінностей є однією з найважливіших проблем сучасного виховання. В Україні цей процес ускладнюється суперечливими тенденціями трансформації суспільства в його новий стан, їх негативним впливом на морально-духовне становлення особистості. Юному поколінню зараз надзвичайно важко знаходити правильні шляхи свого утвердження в житті, тому актуальною є педагогічна спрямованість учнів до цінностей, що протягом віків були гарантантами виявлення в людині її духовної сутності.

Особливо вагомий ціннісний потенціал має народна культура, в якій відбір і шліфування цінностей тривав віками, в надзвичайно важких випробовуваннях сходження людини до вершин істини, добра, краси. І. Зязюн визначає народну культуру як основу духовності, яка, на жаль, не стала окрасою свідомості і переконань нашої молоді [1: 6].

Вміле, цілеспрямоване використання провідних ідей, моральних норм, ідеалів народної спадщини сприяє становленню гармонійної особистості. Для реального мистецько-виховного впливу рідної культури необхідно створювати умови її сприйняття у відповідній естетичній, моральній, світоглядній цілісності. Зважаючи на значну часову віддаленість функціонування народної культури від безпосередньої життєвої практики дітей, доцільним є шлях її театралізації.

Необхідність широкого використання театральної гри в процесі прилучення школярів до культурної спадщини рідного народу обґрунтовується, зокрема, тим, що словесне висвітлення духовно-моральних явищ минулого не завжди сприймається дітьми або ж сприймається поверхово, проходячи повз їхній внутрішній світ. Практика свідчить, що уроки в школі, на яких розглядаються окремі явища та сторони народної культури, нерідко обмежуються саме вербальною подачею знань, тому вона залишається для учнів далекою і незрозумілою. І тут на допомогу приходить уявна, ігрова природа театральної діяльності, у процесі якої дитина починає усвідомлювати, що в її дідів і прадідів існували такі ж проблеми, які є характерними і для нашого часу, – стосунки людини і природи, людини і суспільства, а в цих стосунках переважала спрямованість простої людини до світу Добра, Любові, Краси.

На роль театральної діяльності у формуванні духовного світу особистості вказували Я. Коменський, С. Русова, Б. Грінченко, І. Франко, інші культурно-громадські діячі. Видатний французький просвітитель XVIII століття Ф. Вольтер вважав, що розум людський для удосконалення та очищення моральних вчинків не придумав нічого благороднішого і кориснішого, ніж театральні видовища. Цінні думки щодо ролі дитячого театру у формуванні цінностей висловлювала О. Реріх: "Театр є могутнім, може, наймогутнішим засобом виховання дитячого та юнацького характеру. Саме театр, за належного вибору п'єс, може захопити наслідуванням величних образів і спрямувати молоді душі до подвигу, до героїзму...Годяться для цього всі містерії із життя великих подвижників і легенди про народних героїв. Захоплюючи, високоморальні образи можуть посилити повагу до понять честі і гідності" [2: 77].

А Р. Роллан закликав – "на сцені покажіть народу його власну легенду, його діяння, те, що він здійснив. Підживлюйте народ народом...Театр – наймогутніший засіб виховання; з ним, можливо, пов'язані найкращі надії на національне відродження" [3: 54]. Ці слова надзвичайно актуальні для сучасного становища України, яка потребує для суспільного розвитку патріотів, національно свідомих громадян. Їх неможливо виховати без сформування поваги до власного народу, без його пізнання. Тому існує велика потреба в організації дитячих театрів, які за змістом своєї діяльності є народознавчими. Такі театри повинні розкривати перед учнями цінності, що були основою буття рідного народу, спрямовувати на активну діяльність в ім'я його блага і прогресу, тому що "пізнання народу з його мовою, звичаями, віруваннями і поглядами вчить нас разом любити його міцно і працювати для нього дійово і раціонально" [4: 258].

Вважаємо, що доцільно здійснювати прилучення школярів до цінностей національної культури, зокрема народної, через діяльність такого жанру дитячого народознавчого театру, як поетично-фольклорний театр. На основних підходах до організації такого виду дитячої театральної творчості ми і зупинимося в запропонованій статті.

Актуальність використання поетично-фольклорного театру в сучасній виховній практиці зумовлюється такими чинниками: необхідністю творчого використання здобутків національної культури в сучасному навчально-виховному процесі; важливістю зв'язку з традиціями українського самодіяльного та професійного театру; символічною основою театру, що створює сприятливі умови для залучення до театральної діяльності підлітків; духовно-моральною, інтелектуальною спрямованістю театру; ефективним поєднанням дидактично-

виховних та художніх завдань; можливістю залучення підлітків до національної культуротворчості; цілісним висвітленням ідей національної культури; врахуванням тенденцій у світовій педагогіці та культурі; можливістю вироблення організаційно-змістової системи залучення дітей до цінностей; відсутністю достатньої кількості драматичних творів для підліткових дитячих театрів.

Основними завданнями дитячого поетично-фольклорного театру можна визначити такі: розкриття перед школярами через емоційно-образні засоби духовно-моральних цінностей, що акумульовані в історії та культурі рідного народу, розвиток відчуття глибокого зв'язку з його минулим, спрямування дітей на активну творчість на ґрунті народної спадщини, втілення її провідних ідей у власній життєдіяльності.

Відповідно до означених концептуальних підходів нами була розроблена програма "Дитячий поетично-фольклорний театр", яка включала такі дисципліни: "Народознавство та основи театральної культури"; "Пісенна народна культура"; "Основи хореографії", за бажанням підлітків – "Гра на сопілці". Програма апробована в Центрі творчості дітей та юнацтва "Соняшник", ЗОШ № 13 м. Білої Церкви. Вона розрахована на 5 років навчально-виховних занять, які найдоцільніше розпочинати з підлітками п'ятого класу. Основний курс у діяльності дитячого театру – "Народознавство та основи театральної культури" – спрямований на ознайомлення дітей з основними ідеями та цінностями народної культури, формування вмінь і навичок їх засвоєння через театральну гру.

Створюючи програму, ми звернулися до досвіду шкільного театру XVII-XVIII століть, де проявилася взаємодія професійної і народної культури, поєднання художніх і педагогічних завдань. Ми керувалися також ідеями Л. Курбаса, І. Франка, інших діячів культури і педагогіки, зокрема про необхідність творчого використання ідей давнього українського театру.

Змістом діяльності поетично-фольклорного театру були визначені такі складові: підготовка поетично-фольклорних вистав, у яких висвітлюються провідні ідеї національної культури; розгляд тих питань народознавства, які не пов'язані з сюжетом вистави, але є важливими для поглиблення розуміння народної спадщини; організація позасценічної роботи підлітків; ознайомлення з основами театральної культури.

Репертуар дитячого поетично-фольклорного театру будувався на використанні драматичних творів Б. Грінченка, Лесі Українки, І. Котляревського, І. Кочерги, О. Олеся, власних творів автора. Здійснювалась інсценізація поетичних та прозових творів Х. Алчевської, Л. Костенко, Т. Шевченка, С. Плчинди та ін. Вибір репертуарних творів визначався розкриттям у них важливих соціально-моральних проблем як особистості, так і суспільства, здатністю підлітків їх усвідомити та засвоїти.

Зважаючи на твердження сучасних українських дослідників, які вказують на виховне значення використання ідей та образів давньої міфології [5: 9], широким було звернення до давньоукраїнських міфологічних сюжетів, що сприяє збагаченню емоційного світу підлітка образами прекрасних, гармонійних божеств давнини, допомагає дітям зрозуміти і сприйняти філософські основи народного світогляду, для якого характерними є шанування природи, культ Матері, Дитини, віра в обов'язкову перемогу Світла і Добра. Міфологічні персонажі використовувались і для висвітлення важливих моментів історії та культури України, проблем сьогодення у символічно-образній формі.

В організації роботи дитячого поетично-фольклорного театру використано системний підхід, що ґрунтується на принципі концентричності і цілісності. Прихильниками таких принципів навчально-виховної роботи є Г. Ващенко [6: 74-75], сучасні дослідники [7: 2-5].

Концентри (блоки) – це насамперед найважливіші події календарно-господарського життя українця, що знайшли відображення у зимовій, весняній, літній, осінній обрядовості; це і найзначніші події історії та культури українського народу (Київська доба, Козацька доба, трагічні події 1932-1933 років та ін.) Розгляд цих проблем здійснюється у комплексному використанні різноманітних видів діяльності підлітків, засобів, форм та методів навчально-виховної роботи. Такий підхід сприяє засвоєнню знань, ідей національної культури, усвідомленню особливостей народного світобачення найбільш ґрунтовно, результативно. Народна культура постає перед підлітками у певній цілісності, повноті, що забезпечує реальний її вплив на розум, почуття, волю дітей, бо ж, за висловлюванням російського педагога В. Розанова, творення людини поза духом своєї культури, а зібраної із елементів всіх цивілізацій, є ідея найбільш штучна. Цілісна ж культура "накладає на людину одну рису складності за іншою, збагачуючи її серце, підносячи її розум, зміцнюючи волю" [8: 23-31]. У процесі підготовки поетично-фольклорної вистави для цілісного сприйняття народного буття підліткам подаються відомості про різноманітні сторони життєдіяльності наших попередників, відбувається їх знайомство з декоративно-вжитковим мистецтвом, з особливостями народної філософії, історії, літератури, здійснюється діяльне прилучення школярів до мистецької спадщини (виготовлення писанок, елементів костюма), організовується їх самостійна робота з народознавчою, історичною літературою, ознайомлення з народною метеорологією, медициною, кулінарією тощо. Поетично-фольклорний театр висвітлює національну культуру в гармонійній єдності поетичного слова, легенди, казки, пісні, танцю, народної та української класичної музики тощо. Значна увага приділяється вивченню пісенної культури народу, насамперед обрядової, яка є відображенням глибинного народного світобачення, бо ж поширена практика використання на народознавчих заходах найбільш популярних пісень не сприяє сприйняттю пісенної спадщини народу у належній повноті та змістовності.

Знайомство учнів з певними явищами народної культури через поетично-фольклорні вистави здійснюється спіралеподібно, тобто їх тематика повторюється в наступні роки занять, але вже з більш розширеним змістом, із використанням більшої кількості методів і прийомів навчально-виховної роботи.

Виховна результативність дитячого поетично-фольклорного театру залежить від організації його діяльності на засадах виховної технології, яка передбачає узгодженість змісту, форм, методів роботи із школярами. На заняттях дитячого театру використовуються різноманітні методи та прийоми навчально-виховної роботи: бесіда, розповідь, лекція, дискусія, філософські столи, розігрування етюдів, методи виховуючих ситуацій, фіксованої уваги, навіювання, приклад керівника тощо. Корисною є організація широкої позасценічної діяльності школярів – зустрічей з безпосередніми носіями народної культури, участі у культурно-мистецьких акціях, фольклорно-етнографічних експедиціях, вечорах.

Робота з підготовки поетично-фольклорних вистав здійснюється через такі складові заняття: 1) розгляд питань народознавства, що пов'язані з сюжетом вистави; 2) робота над епізодом вистави, що тематично близький до висвітленої народознавчої проблеми. Вказана форма занять є ефективним шляхом засвоєння національної культури, її провідних ідей особистістю школяра, тому що народознавчий матеріал не лише подається теоретично, а програвся, порівнюється з власним досвідом, впливає на емоції, уяву дитини, викликає почуття радості, задоволення, піднесення.

Поетично-фольклорний театр як виховна технологія не акцентує свою увагу на розвиткові техніки акторської гри, але засоби сценічної виразності не відкидаються, бо ж народознавчі вистави лише тоді матимуть належний виховний вплив, формуватимуть почуття гордості за свій народ, його культуру, коли матимуть відповідний естетико-виражальний рівень. Це передбачає роботу з школярами над технікою і логікою мовлення, сценічним рухом, інтонацією тощо.

Беручи участь у діяльності поетично-фольклорного театру, школярі прилучаються до національної культуротворчості. Робота в ньому відкриває простір фантазії, уяві, ініціативності; спрямовує учнів до написання власних сценаріїв поетичних вистав, що створюються на основі записів фольклорних творів, опрацювання відповідної літератури, знань, що отримуються на теоретичних та практичних заняттях театру.

Підсумовуючи викладені вище думки про використання театральної творчості школярів у народознавчій виховній роботі, можна стверджувати, що дитячий поетично-фольклорний театр через емоційно-образні засоби спрямовує школярів на глибоке пізнання історії та культури рідного народу, розвиває в них прагнення бути активними продовжувачами народних здобутків. Поетично-фольклорний театр є однією із цеглинок, що створює будівлю духовності особистості, сприяє не тільки розвитку художніх здібностей, умінь дітей, як збагаченню, просвітленню їхніх душ, бо ж, як зазначала С. Русова, "не ізолювання почуття естетизму маємо ми випещувати – мистецтво заради мистецтва, а загальний розвиток почуття краси, вимоги гармонії і в житті, і в душі, і в наших вчинках" [9: 148].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І.А. Освіта і вчитель в українському державотворенні // Освіта України. – 1998. – №51. – С. 6.
2. Рерих Е.И. Письма Елены Рерих, 1929-1938: В 2 т. – Минск: Белорус. фонд Рерихов: ПРАМЕБ, 1992. – Т.1. – 441 с.
3. Роллан Р. Народный театр / Перевод под ред. А.А. Франковского // Собр. соч. – Л.: Кооперат. изд-во "Время", 1932. – Т. 12. – С. 7-101.
4. Франко І.Я. Найновіші напрями в народознавстві // Збір. тв. у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 254-267.
5. Основи національного виховання: Концептуальні положення / За заг. ред. В.Г. Кузя та ін. – К.: Інформ. вид. центр "Київ", 1993. – Ч.1. – 152 с.
6. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – 1-е вид. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
7. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. – 2001. – №1. – С. 2-5.
8. Розанов В.В. Сумерки просвещения. – М.: Педагогика, 1990. – 624 с.
9. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори.– К.: Освіта, 1996. – 304 с.

Матеріал надійшов до редакції 3.10.2005 р.

Шахрай В.М. Приобщение школьников к ценностям народной культуры средствами театрального творчества.

В современных условиях важно приобщение школьников к ценностям народной культуры. Исходя из того, что функционирование народной культуры значительно отдалено во времени от непосредственной жизненной практики детей, целесообразными будут её театрализация, организация детских народоведческих театров. Такие театры должны базироваться на творческой трансформации народного наследия соответственно социально-культурным потребностям нашего времени, на отображении его основных идей, которые принципиально важны для улучшения духовно-нравственной атмосферы сегодняшнего дня.

Shakhrai V.M. Involving Schoolchildren in Folk Cultural Heritage by Means of Theatrical Art.

Nowadays it is becoming more and more important to involve schoolchildren in folk cultural heritage. With the heritage being considerably remote to the lives of children, it is entirely appropriate that we should theatricalize it and organize children's amateur theatres. The theatres ought to rest both upon the creative transformation of folk cultural heritage according to social and cultural demands of today and exposing its principle ideas which are of paramount importance in bettering ethical and spiritual atmosphere of today.